

ЕТАПИ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ РЕЙДЕРСТВА В УКРАЇНІ

Артюх О. М.

Дослідженню особливостей рейдерського захоплення підприємств приділялася увага вченими різних галузей права, але, на нашу думку, на сьогодні в науці криміналістики й досі не досліджено історичні етапи й умови розвитку рейдерства, що негативно впливає на результативність протидії зазначеному прояву найбільше організованої злочинної діяльності.

Результати дослідження ґрунтуються на дослідженнях О.О. Белікова, Д.В. Зеркалова, А.А. Кирдякіна, С.М. Москаленко, І.Ю. Тунік, В.А. Полякова та інших авторів.

Метою дослідження є визначення етапів і умов розвитку рейдерства.

Поява численних комерційних структур різних організаційно-правових форм власності, наявність всіх можливих способів конкурентної боротьби, недосконалість законодавчої бази, слабкість державних структур, криміналізація господарського життя й інші причини поставили суб'єкти господарювання в такі умови, коли вони вимушені приділяти значну увагу питанням забезпечення своєї економічної безпеки.

Як відомо, метою будь-якого суб'єкту підприємницької діяльності є отримання прибутку. Функцію створення єдиних конкурентних умов максимізації доходу, включаючи підтримання порядку у відносинах власності, суспільство історично делегує державі.

Відповідно, в умовах недосконалої конкуренції остаточний розподіл прав власності стає залежним від величини ресурсів, спрямованих на їх придбання. Наслідком невиконання державою функції координації конкуренції в масштабах національного господарства є утворення різних економічних аномалій, до яких можна віднести рейдерство.

Аналіз сучасного стану економіки показує, що поточний етап ринкових перетворень в Україні й практично в усіх державах СНД відрізняється розширенням масштабів протиправних проявів в усіх сферах діяльності. Особливу небезпеку для підприємств усіх форм власності представляють рейдери [1, 107].

У вітчизняній історії можна виділити як мінімум чотири масові, революційні перерозподіли власності, які були ініційовані владою.

Перший перерозподіл власності відбувся ще в епоху Івана Грозного. Другий улаштував Петро Перший. Третій - більшовики, після Великої Жовтневої Соціалістичної революції 1917 року. Четвертий - починаючи з 1990-го року, ми переживаємо сьогодні [7, 24].

Всі масові захоплення, поглинання й перерозподіли власності в будь-якій країні завжди ініціювалися державою. Досить пригадати Солон в Древній Греції, Кромвеля в Англії, "релігійні" війни в Німеччині, Велику Французьку революцію. Те саме відбувалося й на теренах нашої держави: від шабашів опричників до "експропріації" експропріаторів. Отже, досвіду розвитку, становлення та процвітання рейдерства як масового явища в нас більш, ніж достатньо [1].

Під час перших трьох перерозподілів власності всі процеси відбувались вертикально, відповідно до бюрократичної логіки. А от у 90-х роках минулого століття влада лише дала мовчазну згоду, виявивши свою ініціативу в процесі захоплення або перерозподілу

власності. Надалі ж вертикаль влади відсторонилась від керівництва цим процесом, а сам перерозподіл пішов у горизонтальній площині [7, 24].

Четвертий етап можна поділити на декілька підетапів.

На першому підетапі, на початку 90-х рр. минулого століття, в Україні й інших сусідніх країнах відбувалися процеси акціонування ряду державних підприємств і часткова або повна їх передача приватним власникам у ході приватизації, що почалася. При цьому допускалися множинні порушення законодавства про приватизацію. Ваучери скуповувалися, мінялися, привласнювались, збиралися, відбиралися, вкладалися. У результаті одні стали ще багатшими, а інші все біднішали. Використовувалися різні схеми, що припускають придбання державної власності за значно заниженою вартістю, внаслідок чого інтересам держави було спричинено значний збиток [4, 7-12].

На другому підетапі, приблизно з 1993 р., починається переділ приватної власності між господарюючими суб'єктами. Цей підетап характеризується переважанням насильницьких методів придбання майна й майнових прав, зокрема, у результаті скоєння таких злочинів, як вбивств на замовлення, погроз застосування насильства або вбивством та ін. Кримінал займав основне місце в захопленні чужого підприємства. Це був бандитський спосіб відбирання власності, коли просто приходили молоді неголені люди, у спортивних штанах, з бейсбольними бітами й забирали підприємство. Це були нальоти, напади на власників і їх власність.

У цей період починається процес створення формальних і неформальних фінансово-промислових груп, які в майбутньому гратимуть провідну роль у рейдерському захопленні підприємств. Починається посилення монополізації в окремих галузях. Відбувається інтеграція в галузях, де не вимагалось значних фінансових ресурсів, у деяких випадках відбувається зміна власника, особливо залежно від виконання формальних і неформальних зобов'язань бізнесу перед властями.

Третій (сучасний) підетап починається з середини 90-х рр. минулого століття. Він багато в чому зумовлений зміною, ротацією політичної та економічної еліти країни. На цьому етапі зароджується процес перерозподілу капіталів. На зміну насильницьким злочинам прийшли (або зайняли значне місце) ненасильницькі розкрадання; здириства; інші посягання на власність; злочинні дії, пов'язані з банкрутством, а також злочини, що відбуваються у фальсифікаціях різних документів. Дуже часто такі діяння здійснюються з використанням комп'ютерних технологій. Крупні компанії-рейдери практично виключили примітивний кримінал зі своєї діяльності; єдине, що ще досить широко використовується, — це залучення на кінцевому етапі захоплення підприємства "масок-шоу", для фізичного захоплення приміщень придбаної бізнес-структури. У практиці рейдерства починають переважати інтелектуальні способи придбання комерційної власності, до яких насамперед відносяться процеси злиття й поглинання підприємств. Специфікою рейдерських злочинів проти власності на сучасному етапі слід визнати те, що вони часто стали здійснюватися із застосуванням цінних паперів. Форми розкрадань, які використовуються при заволодінні ними

© О.М. Артюх, 2013

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

(наприклад, акціями) найрізноманітніші (привласнення, розтрата, шахрайство й т.д.) [3].

Український досвід злиття й поглинань за метою, принципами, інструментами, формами діяльності має свої особливості й значно відрізняється від міжнародного [6].

Сучасний третій етап у своєму розвитку має ряд періодів. На початковому періоді (1996-2001 рр.) переважало масове банкрутство підприємств. Бізнес віднімався через процедуру банкрутства. Наприклад, процедура банкрутства ініціювалася по невеликій заборгованості. Після цього боржникові не давали можливості розплатитися, хоча це був часто формальний боржник – ніякого боргу насправді не було. У рамках судової процедури перехоплювали контроль. Потім слідували конкурсне виробництво й продаж майнового комплексу дешево якому-небудь покупцеві. Так виглядала одна з найулюбленіших рейдерських схем. Це було багато в чому викликано наявними недоліками в законодавстві про банкрутство, яке містило чимало положень, що здешевлюють захоплення (низький поріг заборгованості, специфічна процедура призначення й контролю діяльності арбітражних керівників, можливість погашення заборгованості третіми особами нарівні з прямими учасниками процесу банкрутства).

На процес і механізм рейдерства в цей період сильний вплив зробила фінансова криза серпня 1998 р. Робиться більше акцент на покупку недооцінених компаній. Збільшується кількість міжнародного злиття й приєднань з елементами рейдерства, що пов'язано з низькою вартістю й фінансовими проблемами українських і російських компаній. Спостерігається збільшення консолідації капіталу за рахунок доль міноритарних акціонерів, вивід прибутків за кордон через податкові, митні й валютні обмеження в наших країнах, переказ більшої, ніж в аналогічних західних компаній, частини коштів на особисті рахунки власників.

У другому періоді (2001 р. – кінець 2004 р.) був сплеск рейдерства. На думку М. Нобатової, рейдерство як професійний бізнес з'явився на початку 2000-х років [5, 66].

Для цього рейдерства характерний підвищений градус агресивності. Створилася така ситуація, коли дешевше відняти бізнес, ніж придбати його. Значна частина компаній – об'єкти поглинань, викликаючи інтерес в атакуючій стороні, втягувалися в корпоративний конфлікт, внаслідок чого значно ослабляли не тільки своє конкурентне положення, а й у компанії виникав ризик остаточно зникнути з ринку. Відбувалося короткострокове, а в деяких випадках і довгострокове падіння ефективності діяльності і/або загального рівня конкурентоспроможності компанії-мети. У результаті було зниження вартості компанії-мети не тільки в очах учасників, поточних власників і зовнішніх інвесторів, а й інших учасників корпоративної битви, що обов'язково позначалося на перегляді ціни операції. Власник розлучається зі своїм бізнесом на дискримінаційних умовах.

Головною причиною широкого розповсюдження практики таких поглинань було те, що їх вартість зазвичай нижче, ніж вартість традиційного ринкового приєднання. Зменшення потреби в інвестиціях при “нецивілізованих” приєднаннях була зумовлена: відсутністю зростання котирувань акцій компанії-мети унаслідок відсутності відкритої інформації про можливість злиття або приєднання; можливістю фірми-агресора досягти успіху, просто змістивши менеджерів (замінивши генерального

директора, сформувавши “свою” раду директорів), що, безумовно, дешевше за приєднання “за правилами”; можливістю поглинача використовувати адміністративні ресурси для зниження ціни операції, лобювання своїх інтересів.

Так виглядав типовий сценарій кримінального поглинання в цей період, відображений на сторінках газет і в телевізійних репортажах. Як правило, загарбники вибирали акціонерне суспільство з низькою корпоративною культурою, зазвичай це підприємство середнього або малого бізнесу. Фальсифікувалися документи про обрання органів управління, надавалися свідчення про зміну керівництва до податкової інспекції, а вона перевіряла тільки формальну наявність всіх документів, перерахованих у законі, і не проводила ніякої правової експертизи наданих документів. Далі новий генеральний директор товариства укладав договір купівлі-продажу нерухомості з третьою особою й подавав до реєструючих органів відповідні документи. Надалі імітувався неодноразовий перепродаж нерухомості для створення вигляду добросовісного покупця. Останній набувальник захоплював власність і виганяв існуюче керівництво. Всі документи по веденню реєстру загарбником на території підприємства вилучалися й фальсифікувалися з вказівкою нових акціонерів, пов'язаних із загарбником. Одночасно з вище переліченими діями загарбник нерідко чинив силовий тиск на генерального директора та основних акціонерів, примушуючи їх підписати договори про продаж акцій, що належать їм, загарбникові, при цьому договори, як правило, підписувалися заднім числом [2].

Головними причинами, що сприяли активності рейдерів у цьому періоді, можливо визначити наступні.

По-перше, загарбники (рейдери) використовували проталани в законодавстві.

По-друге, податкові органи, вносячи зміни до реєстру, не проводили ніякої правової експертизи наданих документів, не запрошували яких-небудь додаткових документів, крім тих, які прямо вказані в законі, і не несли відповідальності за внесення запису на підставі недійсних, підроблених документів. При цьому, відповідно до чинного законодавства, дані, вказані в реєстрі, були належним підтвердженням факту реорганізації товариства, призначення одноосібного виконавського органу, і при наданні відповідної виписки з реєстру особа могла розпоряджатися активами товариства, виступати від його імені в суді й представляти його в державних органах.

По-третє, не було координації в діяльності силових структур по попередженню й припиненню кримінальних захоплень. Податкова міліція України, як новий контролюючий орган, часто перевищувала свої повноваження, що приводило до її дискредитації в очах населення. Нерідко “силовики” були на стороні загарбників, часто явні корпоративні спори маскувалися під звичайні трудові конфлікти.

По-четверте, на рівні міст, регіонів був відсутній єдиний інформаційний банк даних про факти захоплення, їх замовників, організаторів і виконавців, а якщо й були ці відомості, то вони носили роз'єднаний і суперечливий характер. У боротьбі з цим кримінальним явищем практично не брало участь бізнес-співтовариство. Як правило, керівники підприємств, основні акціонери опинялися наодинці із загарбниками (рейдерами).

По-п'яте, недостатньо було публікацій і телепередач, що викривають дійсне обличчя загарбників, їх задуми й дії. Часто інформація зводилася до освітлення цих подій

як корпоративної суперечки господарюючих суб'єктів. По-шосте, у суспільстві не було розуміння того, що захист приватної власності й прав власників є пріоритетним політичним завданням державного регулювання на шляху до створення середнього класу виробників товарів і послуг, шляху до стійкого розвитку країни, формування цивільного суспільства.

У третьому періоді (з 2005 р.) відбувається зростання формальної прозорості компаній у напрямку консолідації власності й полегшення переходу до міжнародних норм і правил корпоративного управління, посилюються позиції держави в ряді галузей, що традиційно відносяться до стратегічних. Через ситуацію, що склалася, у країні почала створюватися система захисту прав власності, зокрема механізмів ефективного реагування на спроби її кримінального перерозподілу. Силкові захоплення підприємств у великих містах хоч і поволі, але все-таки починають відходити в минуле, але їх активність помічається в регіонах. Продовжують домінувати ворожі операції стосовно компаній середнього та малого бізнесу. Переважно тепер рейдери озброєні не стільки пістолетами, карабінами й автоматами, скільки документами, друком і глибоким знанням обстановки на підприємстві. Зараз можна виділити два види рейдерства – явно відкрите протиправне захоплення на основі підробленого судового рішення з залученням співробітників приватних охоронних підприємств і витонченіший, коли шляхом судових рішень захоплюють акції підприємств, змінюють керівників і здійснюють захоплення зсередини.

В Україні сучасний етап рейдерства почався у 2003-2004 рр. і в змістовному плані охопив (перейняв) всі процеси, механізми, технології, які були в Росії в попередні роки [1, 105-109].

Сьогодні Україна переживає черговий кримінальний бум. Шпальти газет заповнені повідомленнями про скандальні захоплення підприємств. Слово “рейдер” з лексики економістів успішно перейшло до словникового запасу пересічних громадян і стало загальною мовою лайкою, а замовні вбивства власників великих підпри-

ємств і банкірів стали практично повсякденним явищем.

Сподіваємося, що з прийняттям у жовтні 2013 року Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців” і вступом його в дію в березні 2014 року, ситуація зміниться.

Література

1. Беліков О. Рейдерство в Україні - реалії сьогодення / О. Беліков // Юридичний журнал. - 2007. - № 4. - С. 105-109.
2. Варналій З.С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання / З.С. Варналій, І.І. Мазур // Стратегічні пріоритети, № 2(3), 2007 р. - http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2007_2/17.pdf
3. Воротін В.Є. Корпоративне управління: використання досвіду світової господарської практики в Україні / В.Є. Воротін // 36. наук. праць УАДУ. - К.: Вид-во УАДУ, 2007. - Вип. 2. - С. 48 -59.
4. Лопашенко Н. Рейдерство / Н. Лопашенко // Законність. - 2007. - № 4. - С. 7-12.
5. Нобатова М. Еволюція корпоративного рейдерства в Росії: от скупки акцій до заказних уголовных дел / М. Нобатова // Слияния и поглощения. - 2007. - № 11. - С. 66.
6. Паламарчук Г. Особливості рейдерства в Україні та політика його подолання / Г. Паламарчук, Л. Венгер // Економіка України. - 2007. - № 9.
7. Симаков С. Рейдерство по-українски (краткий очерк) / С. Симаков // Юридичний радник. - 2006. - № 6 (14). - С. 23-24.

Артюх О. М.

Здобувач кафедри криміналістики
Національного університету
“Одеська юридична академія”
Надійшла до редакції: 08.06.2013

УДК 343.988:343.53

СПЕЦІАЛЬНА ВІКТИМОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ШАХРАЙСТВА

Афанасенко С. І.

Поняття запобігання злочинам являє собою комплекс заходів, що на індивідуальному рівні містить і профілактику, і припинення, і протидію [1, 4-7; 2, 156; 3, 30; 4, 127]. Оскільки злочин є завжди процесом, що розгортається в часі, то основним завданням віктимологічної профілактики є те, щоб своєчасно втрутившись у цей процес, не допустити його розвитку. Спеціальна віктимологічна профілактика спрямована на часову дистанцію реалізації злочинного наміру, а також усунення ступеня інтенсивності та динамічності рецидивної віктимності.

Спеціальна віктимологічна профілактика є невід'ємною частиною комплексу заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю й повинна бути одним з найважливіших напрямків діяльності органів внутрішніх справ. Цей вид діяльності не може конкурувати з традиційною профілактичною діяльністю, оскільки для нього притаманна певна специфічність у плані роботи з потенційними жертвами. Профілактику злочинів, що традиційно здійснювалася переважно “від злочину” або “від злочинця”, необхідно значною мірою переорієнтувати

в бік віктимологічного напрямку, головним призначенням якого є допомога людині уникнути небезпеки стати жертвою злочину. Це дозволить охопити превентивним впливом велику кількість людей - потенційних жертв шахрайства [5, 327].

Початковим етапом запобіжної діяльності, що спрямована на недопущення віктимної поведінки з боку потенційного потерпілого, є віктимологічна профілактика. Вона повинна реалізуватися в період, достатньо віддалений у часі від факту злочинного посягання, значно раніше, ніж протидія й тим більше припинення. Коли профілактична діяльність є недостатньо ефективною, тоді й з'являється потреба в недопущенні, припиненні злочинів. При цьому профілактичні заходи мають систематичний, планомірний і безперервний характер, хоча заходи по недопущенню й особливо припиненню злочинів реалізуються, як правило, у безпосередній залежності від самого факту вчинення злочину, хоча й мають планомірний, але найчастіше короткостроковий і швидкоплинний характер.

© С.І. Афанасенко, 2013